

Prof. dr Franjo ŠTIBLAR

EVALUACIJA POSTUPAKA REALIZACIJE I
POSTIGNUTIH REZULTATA PRVE GODINE *AGENDE*
EKONOMSKIH REFORMI U CRNOJ GORI

U 2003. usvojena Agenda ekonomskih reformi Republike Crne Gore ambiciozan je strateški dokument kojim treba ekonomska i društvena stvarnost napraviti velik skok iz nerazvijenog u razvijeno društvo Evrope. Prošlo je više od godinu dana od usvajanja dokumenta tako da su već poznati prvi rezultati što omogućava procenu postignutog ali i povratnu analizu adekvatnosti strategijom planiranog.

Raspored izlaganja je sledeći: opštem uvodu sledi komentar rezultata reforme u prvoj godini kao središnji deo. Sastoji se iz analize privrednih rezultata uopšte i iz posebnog pogleda na dostignuća u finansijskom sektoru, a posebno u bankarstvu. Na kraju su zaključne misli.

I. UVOD

Reformna nastojanja Crne Gore pobliže pratim i saradujem već od kraja 1999. godine, kada su bila predstavljena na naučnom skupu o reformnim procesima na terenu ex-Jugoslavije u WIIW u Beču. Predstavnicima Crne Gore a i G-17 iz Beograda su doneli projekt uvođenja monetarne reforme u Crnoj Gori sa uvođenjem DEM za koji su željeli komentar sa strane. U razgovoru sam ustanovio ozbiljnost pristupa a i to da je ekonomska transformacija u Crnoj Gori i za G-17 poligon (laboratorija) za aplikaciju privredne transformacije koja u to vreme u Srbiji nije bila moguća. Ovakav pristup moguć je i u 2004. G-17 mogla

bi i dalje da saraduje (pomaže) u projektu privredne transformacije u Crnoj Gori dok društveni (i politički) uslovi za radikalan zaokret u smeru privredne reforme ne sazriju u Srbiji. U ovakvom kontekstu toliko je značajnije postići dobre ekonomske rezultate u reformi Crne Gore kao model i kao uzor za Srbiju (i za Srbe u Crnoj Gori) za put po kojem treba da krene i Srbija u budućnosti.

Kao *osnovna polazišta privredne reforme u Crnoj Gori* mogli bi biti sledeći prioritetni ciljevi:

a) *Članstvo Crne Gore u Evropskoj uniji (EU)* kao konačan cilj svih zemalja na tlu Balkana. Za to je potrebno ispunjavanje Kopenhavskih uslova (delotvorno tržište, demokratizacija, konkurentna privreda), što između ostalog znači i prihvaćanja Acquis Communautaire, dakle celokupnog zakonodavstva EU. Time se smanjuje političko ideološki naboj u društvu balkanskih zemalja i podređuje se pragmatizmu ekonomskog blagostanja koje ima primat u razvijenom svetu Zapadne Evrope.

b) *Socijalna održivost ekonomskih reformi* da bi dobile i širu društvenu podršku kod naroda i ne bi reformatore zbacile s vlasti i tako mogućnosti da nastave započete reforme. Ekonomski radikalizam bi tako kompromitovao ukupnu ideju privredne i političke transformacije društva. U ovom smislu pravi je odgovor gradualizam u reformiranju. Ali za Crnu Goru (i druge zemlje u okruženju) ipak je potrebna kritička masa za transformaciju, dakle početni šok suštinskih promena, pošto se ciljni ekonomski i društveno poredak bitno razlikuje od postojećeg, a isto važi i za ekonomski i društveni standard. Tek kada je pridobijena većinska početna podrška ekonomskoj i društvenoj transformaciji prema modelu društva u EU, sledeći reformski koraci mogu biti postupni i ne sme se zaboraviti na socijalnu izdržljivost (sustainability) reformi.

c) Prema dokumentu „Cavtatske deklaracije”¹ u trade-offu (biranju) između prioriteta nominalne i realne konvergence, prema Maastrichtskim kriterijumima, u uslovljavanjima zemljama u okruženju (pa tako i Srbiji i Crni Gori) kao siromašnim, za razliku od ekonomske politike za razvijene zemlje, treba dati *prioritet rastu i zapošljavanju uz još prihvatljivu inflaciju i platni i budžetski deficit, a ne obrnuto*. Stabilnost

¹ Ovaj dokument je prihvaćen i potpisan od 18 ekonomista iz svih zemalja na teritoriji bivše Jugoslavije u maju 2003 u Cavtatu. Njegovo poslanstvo je u prikazu realističkog reformskog procesa u voim zemljama kao i naročito kod međunarodnih dfinansijskih i političkih institucija koje uslovljavaju svoju pomoć regionu različitim, ponekad pogrešnim, zahtjevima.

bez rasta, što pogoršava uslove života, vodi u stagnaciju neodrživog stanja i kompromitiranje ekonomskih reformi (primer takvog pogrešnog pristupa su ekonomske reforme u Makedoniji, koje je stabilizirana ali bez rasta i u siromaštvu).

d) Kao značajan temelj reformi potreban je *razvijen finansijski sistem* a u njemu posebno pažnju treba obratiti najznačajnijem delu, to je bankarstvu. U tom pogledu u Crnoj Gori napravljen je u prvoj godini Agende ekonomskih reformi značajan pozitivan pomak privatizacijom Montenegro banke koja preko vlasnika grupa Nove ljubljanske banka donosi u Crnu Goru novu kulturu bankarstva i povećava poverenje u reforme u Crnoj Gori i za druge investitore, domaće i strane. O tome više na kraju.

II. PROGRAM I REZULTATI REFORME U PRVOJ GODINI

II. 1. Neki akcenti iz programa

Prvo, u pogledu programa reforme nekoliko aktivnosti zaslužuje posebnu podršku:

a) *Infrastrukturne investicije* su pravi put domaće akceleracije privrednog rasta, jer imaju veliki multiplikacioni efekat. Njihovo financiranje može biti iz različitih izvora, FDI, koncesije, privatni izvori, država – budžet i bankarsko financiranje, potencijalno i direktno finansiranje preko kapitalnog tržišta. Razvoj transporta (drumski, železnički, pomorski) jedna je od bitnih karika privrednog razvoja Crne Gore, a investicije u infrastrukturu imaju velik multiplikativni efekat na privredni rast.

b) Poboljšanje *informisanosti ljudi*, posebno mladih, povećava njihovu spremnost za reforme. Iz medija su poznati rezultati u drugim zemljama, dostignuća nauke i društvenog razvoja kao cilj koji povećava aspiracije i njihovo zadovoljavanje daje snagu za aktivnost ljudi. U tom pogledu naročito su značajne širenje interneta, satelitske TV (Discovery, National Geographic) i u manje razvijene sredine Crne Gore. Povećanje kvaliteta školovanja je značajni element povećanja konkurentnosti.

c) *Školovanje mladih kadrova* kod kuće i u inostranstvu je značajno. Potrebno ga je podržati i sa državnim stipendijama. U pitanju je post-diplomski studij u oblastima ekonomije, egzaktnih nauka (za područje gde postoje u privredi uslovi za razvijanje preduzeća) ali i menadžerska znanja (na najboljim MBA programima u Evropi i u svetu). Domaći stručnjaci treba da preuzmu tehnološko i menadžersko vođenje crnogor-

skih blue-chipsa. Ako ih nema, moguće je unajmiti strance da ih vode, posuditi kapital za njihovo sanaciju i ne odmah sve prodati strancima kao jedino rešenje za domaća preduzeća.

Pozitivni pomaci nastaju kao uzor za druge oblasti, na primer u formiranju grupe mladih stručnjaka preko podiplomskog programa na Ekonomskom fakultetu u Podgorici. Deo njih već je uspešan u intenzivnom timskom radu na ISSP.

d) Uz radikalnu ekonomsku transformaciju potrebne su i mere za njezinu *socijalnu održivost*, a to znači mere protiv siromaštva. Konkretnim akcijama je potrebno stvarati uslove za političku stabilnost i podršku reformama. Takve mere, međutim, ne bi smele da kompromituju materijalni podstrek da se više i bolje radi (problem moralnog hazarda).

Ovakvih socijalnih programa Agenda nema konkretizovanih. Posebni dokument *Strategija za smanjenje siromaštva* nije dovoljno direktno aplikabilan.

e) U socijalni aspekt reformi, uz pridobijanje političke podrške za njih, ulazi i veći naglasak *regionalnoj politici podrške manje razvijenim regionima*. Sever Crne Gore mora dobiti šansu za privredni razvoj, dakle uslove, u kojima će ljudi moći da iskoriste sve svoje sposobnosti, ako imaju volju za to. Za područje socijalne politike u Agendi je previše postavljanja institucionalnih okvira njezinog delovanja (nove institucije) i premalo ili čak ništa predloga konkretnih akcija. Zna se da su među glavnim uzrocima siromaštva (koje u prvoj godini Agende nije smanjeno, zanemareno je kao cilj, pa i zato manja podrška vladinoj politici u javnosti) ekonomski. Siromašni traže zapošljavanje, veću konkretnu podršku poljoprivredi, šumarstvu, zanatstvu, ali i odgovarajuća politika razvoja infrastrukture i potsticanja razvoja nerazvijenijih regiona Crne Gore.

f) Poboljšati je potrebno *spoljni imidž Crne Gore*, naročito kod IFIs (EU, Svetska Banka, MMF, EBRD, Evropski parlament, USA), a i stepen obaveštenosti svetske javnosti o reformnim nastojanjima u Crnoj Gori. Nastavak spoljne ekonomske i političke podrške reformama u Crnoj Gori je sine qua non njihove uspešne realizacije. Prvo, potrebni su bolji podaci od onih koji u svetu postoje o Crnoj Gori; drugo prikaz reformi treba biti mnogo agresivniji, da se upozna prava situacija. Istovremeno, u domaćim medijima prikaz reformskih nastojanja, rezultata i problema, mogao bi biti ponekad realističniji, manje propagandan, da bi delovalo kredibilnije. Treće, poseban napor treba usmeriti na kreiranje robne marke Made in Montenegro, na primer sa ekološkom

poljoprivredom (proizvodi sira, vina, mesa...) ali i ekološko-istorijski usmerenom turizmu. To je know-how, potencijalna apsolutna i komparativna prednost Crne Gore, koje neće moći da se takmiči sa drugim državama na polju visoke tehnologije (iako i tu na nekim područjima, šanse postoje, kao, na primer, brodogradnja, medicina).

g) Velika je opasnost od *predimenzionirane države*, do koje dolazi uprkos svim reformskim deklaracijama o istiskivanju države iz privrede i društva. Udeo od 48.6% javnih izdataka u BDP znači iznimno veliku brojku koju ne opravdava ni ekonomija obima (mala država). Rast državnog aparata – neproduktivne birokratije potrebno je zaustaviti, možda smanjivanjem broja ministarstava, državnih agencija, „nevladinih” NVO u kojima djeluju i ministri, dati primer i za druge. U tom kompleksu je i pitanje spojivosti javnih i privatnih funkcija funkcionera.

Dok, na primer, u Agendi konkretni projekti Sekretarijata za razvoj daju nadu za konkretne rezultate, nasuprot tome, predviđeni projekti Agencije za mala i srednja preduzeća samo najavljuju kreiranje novih institucija administriranja, formu (i neproduktivno zapošljavanje) bez sadržaja.

II. 2. Osvrt na pojedine rezultate postignute u prvoj godini Agende: umereni optimizam

Postignuti rezultati privređivanja u prvoj godini realizacije Agende ekonomskih reformi navode na umereni optimizam u pogledu uspešnosti njenog sprovođenja. Konkretno napomene su sledeće:

a) Rast

Stopa rasta društvenog proizvoda od 2.5% do 2.7% godišnje nikako nije dovoljna, da se smanji zaostatak za razvijenijim zemljama u EU i u okruženju, a isto tako ne omogućava rešavanje osnovnih socijalnih problema u društvu. Kako postupiti? Domaći i inostrani podstrek je nužan za rast najmanje duplo veći od postignutog u 2003, dakle od 5% i više. Iz domaćih izvora, sa stanovišta finalne tražnje, tu su pre svega investicije (ali i potrošnja stanovništva). Uz to izvoz proizvoda i još više usluga treba da postane ključna karika rasta. Sa stanovišta ponude završetak privatizacije treba omogućiti prestrukturisanje preduzeća, u kojem bi značajno mesto morali odigrati strani investitori – vlasnici.

b) Stabilnost

Dupli deficit (twin deficit, spoljni tekućeg bilansa i budžetski) je u 2003. u odnosu na 2002. smanjen od 10% na 7% BDP što je rezultat

u pravom smjeru koji treba još poboljšati. Velika neravnoteža dva bilansa je nepovoljnija i manje održiva od nešto veće inflacije. Zato je smanjenje *inflacije* na 4,5% najviše što je u ovom trenutku moguće tražiti. Dalje smanjenje pomoću restriktivnih mera ekonomske politike bilo bi nepoželjno zbog nepovoljnih stranskih efekata na rast i zapošljavanje. U datim uslovima relativno nerazvijene privrede je sa stanovišta poboljšanja ukupnog društvenog blagostanja bolja inflacija od oko 5% nego oko 0%, ako doprinosi bržem rastu za upola toliko (dakle, za 2.5 procentna poena bržem rastu kod 5% inflacije nego kod 0% inflacije). Makedonsko iskustvo je dobar primer za pogrešnost prejakog, prebrzog i administrativnog isterivanja bilo kakve inflacije.

c) U kontekstu stvaranja budžetskog deficita (ako već ne za plate u državnoj upravi, vojsku i slično onda zbog investicija u infrastrukturu i socijalna primanja) značajno je pitanje veličine *javnog duga*. Sa postojećih 50% BDP nije još alarmantan, mada će njegovo servisiranje tražiti sve više sredstava (sada verovatno oko 5% BDP godišnje), a značajno je napomenuti da je taj dug nastao u veoma kratkom vremenu od nekoliko godina, mada uistinu godina punih izvanrednih prilika (embargo). Cilj: državni dug treba da raste sporije od društvenog proizvoda tako da se teret njegovog godišnjeg servisiranja smanjuje. U investicijama u infrastrukturu posebni prioritet treba da dobije prometna infrastruktura, i to prema rangu: autoputevi, telekomunikacije i železnica.

d) Ali nije samo problem veličina budžetskog (i javnog) deficita, već još više *obim javne potrošnje koja sa 48.6% daleko prevazilazi standarde za tržišne privrede* i u direktnoj suprotnosti je sa proklamovanim ciljem, smanjivanja uloge države u društvu i naročito u privredi. Zbog ekonomije obima, što je manja država, toliko je trošak samostalnosti veći zbog fiksnih troškova postojanja potrebnih institucija države. Ali, pola društvenog proizvoda u javnom sektoru smanjuje svaku privatnu inicijativu koja bi trebala da bude oslonac Agende privrednih reformi u Crnoj Gori. Dalje osamostaljivanje države, prilagođavanje Acquis-u i zato uvođenje novih institucija još će povećati pritisak na rast javne potrošnje. Zato je potrebno promišljeno smanjivanje udela države na područjima koja nisu od prioriteta (na primer vojska...).

e) *Zapošljavanje* u produktivnom sektoru, ne u državnoj upravi, a time i smanjenje *nezaposlenosti*, treba da bude prvi cilj ekonomske politike. Vezano je i na privredni rast, dakle rast standarda i na socijalne i politički pozitivne posledice. Povećani broj radnih mesta je

najznačajnije sredstvo za dobijanje šire podrške za ekonomske reforme kod stanovništva. U prvoj godini izvođenja *Agende* ovaj cilj nije dobio dovoljno visoki prioritet.

U ovom kontekstu potrebni su posebni naponi da se zapošljavanje poveća supstitucijom zaposlenih nerezidenata za područja gde domaća adekvatna radna snaga postoji. U politici smanjivanja nezaposlenosti *socijalna davanja za nezaposlene* potrebno je ukinuti ako ne žele da uzmu posao koji se nudi i za kojeg su kvalifikovani i sposobni. Tako se politika zapošljavanje približava zaoštavanjem uslova za davanja pomoći za nezaposlene kriterijumima u razvijenom svetu (ILO, EU). Izuzetak su stručnjaci visokog kalibra kojih među rezidentima nema a njihov doprinos privrednom razvoju Crne Gore je velik (dok se domaći ne usposobe).

f) Cene nepromenjivog sektora (non-tradables) obično su pod kontrolom države i tako mogu da budu instrument doziranja inflacije. Promenjivi sektor (industrija) liberalizacijom sve više se nalazi pod pritiskom konkurencije domaćih i naročito stranih aktera, tako da se cene formiraju slobodno na tržištu i ne mogu se podizati. *Cena električne energije* je značajna kontrolisana cena i u slučaju Crne Gore ima dvojak značenje. Utiče na profitabilnost i održivost KAP, a istovremeno jedan je osnovnih elemenata životnih troškova siromašnijeg stanovništva (uz hranu, ogrev). Zato je potrebno u njezinom podizanju biti pažljiv.

g) *Integrisanje crnogorske privrede u svetsku privredu* ostaje značajni cilj. To znači podršku pripremama za ulazak u STO, potpisivanje FTA sa zemljama okruženja, dogovor sa Srbijom u pogledu carina (brzina i stabilnost uslova privređevanja i trgovanja su značajnije od političkog „isterivanja” pravednosti do kraja) i uvođenje normativnih rešenja shodno pravilima EU prema *Acquis-u*.

II. 3. Pogled na finansijski sektor i posebno bankarstvo

II. 3. 1. Realizacija reformskih tačaka iz Agende

Od 10 konkretnih tačaka za *reformu finansijskog sektora* većina, dakle više od polovine, se ispunjava zadovoljavajućim tempom. Značajnu pozitivnu ulogu u tome uz vladu (Ministarstvo za finansije) ima Centralna banka Crne Gore kao značajan stub politički nezavisnog i stručno usmerenog kreiranja finansijskog sistema i politike.

1) Regulisanje banaka prema Bazelskim principima i EU direktivama još je na početku, iako banke postepeno preuzimaju svoju ulogu posrednika finansijskih sredstava, a rastom njihovog posla ispunjavanje će Bazelskih principa solventnosti biti sve značajnije.

2) Privatizacija državnih banaka već je počela u prvoj godini realizacije Agende sa privatizacijom Montenegro banke. Većinski vlasnik je postala grupa Nove ljubljanske banke iz Slovenije, što je znatno podiglo stepen kredibiliteta i smanjilo rizike u finansijskom sistemu Crne Gore. Dolasku prve velike strane banke slediće dolazak preduzeća realnog sektora koja imaju finansijsku podršku ove banke. Istovremeno i druge strane finansijske institucije će doći kao green field investitori ili kao kupci postojećih banaka, osiguravajućih društava ili drugih organizacija.

3) Dolazak Nove ljubljanske banke uz pomoć Centralne banke Crne Gore i ministarstva finansija njihovim normativnim aktima u prošloj je godini doprineo smanjenju kamatnih stopa koje su se više nego prepolovile ali i transparentnosti propisivanja pasivnih i naročito aktivnih kamatnih stopa. Time je postignut velik napredak, mada će se kamatne stope morati još smanjiti od sadašnjeg nivoa između 8% i 15% na aktivnoj strani.

4) U osiguranju većih pomaka još nije bilo. Lovćen vodi politiku, jedna institucija ga sledi, a neke nove posluju sa pre niskim nivoom rizika: u premijama smanjuju deo za rezerve da bi više platile agentima i tako ih preuzele od postojećih osiguravajućih zavoda. Time se narušava osnovno pravilo zaštite solventnosti osiguranja i povećavaju rizici da se šteta ne može pokriti ako dođe do štetnog događaja.

5) Šema osiguranja depozita među bankama je najavljena ali se tek uvodi, tako da treba pričekati na njeno aktivno delovanje u drugoj godini realizacije Agende.

6) Prenos platnog prometa na banke je u završetku i znači suštinski korak u smeru normalizacije sistema plaćanja i približavanje uređenju finansijski razvijenih privreda.

7) U pogledu pranja novca inicijative su na početku i, koliko je poznato, odgovorni finansijski stručnjaci u Crnoj Gori za postavljanje adekvatnog normativnog uređenja skupljaju iskustva drugih zemalja na tom području.

8) Regulisanje i delovanje tržišta hartija od vrednosti je na početku ali ono već normalno radi, iako je promet za sada još neznan.

9) Platni promet sa inostranstvom se uređuje postupno i normalizuje prema načinu kako je upotrebljen u razvijenim zemljama.

10) U odnosima sa internacionalnim finansijskim institucijama Crna Gora nastupa jako kooperativno i izlazi u susret. Trebalo bi da pregovarači iz Crne Gore više istaknu specifičnosti domaće privrede. Zbog toga ne bi trebalo propisivati samo generalne mere za ekonomsku politiku nego mere, koje su prilagođene crnogorskim privrednim i finansijskim uslovima.

U Crnoj Gori se postavlja klasična dilema, poznata iz drugih zemalja ali i na nivou svetskih organizacija. Naime, da li je bolje imati separatne *organe nadzora* za svaki oblik finansijskog sistema, ili za sve zajedno. Ni na nivou EU ovo pitanje nije još jedinstveno rešeno. Opšte teorijsko mišljenje je, da je za manje razvijene zemlje sa nedostatkom finansijskih stručnjaka koncentracija nadzora u jednom organu, koji je direktno vezan za centralnu banku, najbolja. U tom smislu bi isto važno i za Crnu Goru pa bi bar u prelaznom razdoblju bila povoljnija koncentracija nadzorne funkcije za bankarstvo, osiguranje ali i kapitalno tržište u posebnom odelu Narodne banke Crne Gore. Taj odel bi morao biti funkcionalno i administrativno odvojen od drugih delova centralne banke.

II. 3. 2. Uspešan dolazak Nove ljubljanske banke u Crnu Goru: akvizicija Montenegro banke

U julu 2003. je grupa Nove ljubljanske banke (NLB) zvanično kupila Montenegro banku posle dugotrajnih razgovora. I za perspektivu NLB (Sloveniju) i za Crnu Goru ovaj posao je bio od velikog značaja. Za NLB je najbolji nastup u inostranstvu pošto je dobijena vodeća banka u stranoj zemlji, a veliki značaj potvrđen je postavljanjem celokupne najuže vodeće ekipe stručnjaka za Montenegro banku iz Slovenije. Za Crnu Goru je dolazak NLB odmah poboljšao međunarodni rejting i povećao zanimanje drugih stranih ulagača, pošto su se samim tim aktom rizici smanjili.

Posle 10 meseci rada može se dati procena projekta akvizicije Montenegro banke sa strane NLB. Vodstvo NLB procenjuje projekt kao veliki uspeh. Ističe se dobra saradnja sa nadležnim institucijama u Crnoj Gori. Posle godina u minusu Montenegro banka je u 2003. rad završila sa pozitivnom nulom. Kao posledica NLB planira i produbljenje (economy of scope) i proširenje (economy of scale) svoje prisutnosti u Crnoj Gori.

Koje su *dobre strane dolaska NLB u Crnu Goru?*

a) Obim priliva finansijskih sredstava iz matice NLB u Crnu Goru već je u prvoj nepunoj godini premašio iznos koji je prema ugovoru o prodaji trebao da bude realizovan u tri godine.

b) Obim datih kredita u kratkom periodu iznosi 17 miliona €; kod toga ima i dugoročnih kredita do 8 godina ali i 200 stambenih kredita na 20 godina.

c) Aktivne kamatne stope su se u posmatranom periodu u Crnoj Gori više nego prepolovile: kod Montenegro banke iznose 8.5%-11% godišnje. Iako Montenegro banka ne zaostaje puno za drugim (među njima i stranim) bankama u pogledu kamatne marže (razlike između aktivne i pasivne kamatne stope), značajno za finansiranje privrede je da je, za razliku od drugih banaka (među njima i sa stranim vlasnicima i izvorima finansiranja), nivo obe kamatne stope kod Montenegro banke niži. Strani vlasnici drugih banaka u Crnoj Gori, naime, traže za vlastita finansijska sredstva kojima snabdijevaju vlastite banke u Crnoj Gori, previsoke kamatne stope, tako da njihove banke u Crnoj Gori moraju da ih uključe u povišene vlastite aktivne kamatne stope za komitente iz privrede. Sa druge strane, (pre)visoke kamatne stope za normalno poslovanje nisu održive, jer se ne mogu platiti sa normanim profitima preduzeća. Zato uništavaju žirante, zbog čega nisu ni u korist normalnih banaka. Tako je stav Montenegro banke u prilog snižavanju kamatnih stopa.

d) Akvizicija Montenegro banke je privukla i nova slovenska preduzeća poslom ili kapitalskim ulaganjem u Crnu Goru. Deo posla se obavlja preko Montenegro banke, deo preko matice NLB u Sloveniji. Konkretni partneri takve prirode su, na primer, Primorje, Gorenje, HIT.

e) Montenegro banka je uključena u program vlade Crne Gore 14 linija za zapošljavanje. Pri tome opštinske komisije svojim procenama ne mogu da nadomeste evalvaciju rizika projekta i komitenata koju pravi banka, sve dok država sama ne preuzme kreditni rizik. Zbog toga bi bilo korisno reformulisati ovaj program koji ima dobru nameru ali u egzekuciji pomenute manjkavosti.

f) Ulaskom novog vlasnika iz Slovenije Montenegro banka je počela i poboljšavanje kadrovske strukture zaposlenih: pored tehnoloških viškova već su zaposlena deseterica stručnjaka sa magistarskog studija ekonomije u Podgorici.

Perspektive za *budućnost saradnje?* Grupa NLB ima plan da produbi i proširi svoju prisutnost u Crnoj Gori. U prvom smislu je u pitanju

uvođenje novih poslova kao što su lizing, faktoring koji će nadopuniti postojeću ponudu finansijskih usluga banke. U drugom smislu NLB traži mogućnosti daljih ulaganja (akvizicija) u bankarskom, a kasnije možda i šire u celokupnim finansijskom sektoru Crne Gore.

III. ZAKLJUČAK

Procena realizacije agende ekonomskih reformi u prvoj godini daje osnov za umereni optimizam u pogledu unapred. U drugoj godini izvođenja mera treba imati na umu naročito brigu za socijalnu koheziju društva, da podrška ekonomskim reformama ostaje jaka.

Nerazumevanje i ponekad nekritički i nekorektan pesimizam u pogledu reformi u Crnoj Gori izvana (i od nekih stručnjaka koji su proizašli iz Crne Gore ili iz bližeg okruženja), često determinisan subjektivnim ideološkim faktorima, potrebno je razoružati rezultatima i njihovom permanentnom objavljivanju. Zapad treba da prihvati crnogorski specifični model transformacije privrede i društva kao takav kao što je uz velike otpore morao, na primer, prihvatiti u prošlom desetljeću slovenski model transformacije sui generis i danas uzor drugima. Put prema razvijenom društvu i tako prema EU deklarisan Agendom je pravi ali je potrebno na putu izdržati pred kritikama, a istovremeno u hodu eliminisati negativne nusprodukte reforme. Mesto Crne Gore je u Evropi, na kraju, dakle, u EU.

